

ויפתח ה' את פי האתון

וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתוֹן וַתֹּאמֶר לְבַלְעָם מָה עָשִׂיתִי לָךְ כִּי הִכִּיתַנִּי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלַיִם: (במדבר כב ח).¹

מסכת סנהדרין דף קו עמוד ב

אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה: בכולהו לא תפיש למדרש, לבר מבלעם הרשע, דכמה דמשכחת ביה - דרוש ביה.²

מסכת סנהדרין דף קה עמוד ב

"ויודע דעת עליון", השתא דעת בהמתו לא הוה ידע, דעת עליון הוה ידע! מאי דעת בהמתו? - דאמרי ליה: מאי טעמא לא רכבת סוסיא? - אמר להו: שדאי להו ברטיבא. - אמרה ליה: "הלא אנכי אתונך", - לטעינא בעלמא. "אשר רכבת עליי", - אקראי בעלמא. "מעודך עד היום הזה" - ולא עוד, אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה.³ כתיב הכא: "ההסכן הסכנתי", וכתוב התם: "ותהי לו סוכנת" (מלכים א א ב).⁴ אלא מאי "ויודע דעת עליון" - שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה.⁵

¹ פסוק זה הוא ללא ספק השיא בסיפור על אתונו של בלעם, אשר פתחה את פיה ודברה והוא אחד מעשרה הדברים המופלאים שנבראו בערב שבת בין השמשות לצד הקשת והמן והמטה והשמיר והכתב וכו' (מסכת אבות פרק ה משנה ו), היינו הם אמנם פלאיים אבל נבראו בפוטנציאל כחלק מהבריאה. ראה פירוש הרמב"ם על משנה זו: "שבראשית עשיית הדברים הושם בטבעם שייעשה בהם כל מה שייעשה". שנים עשרה פעמים מוזכרת האתון בשלושה עשר הפסוקים כא-לג בפרק כב בספר במדבר, שניתן לכנותם בשם: פרשת אתונו של בלעם. דרשות רבות נאמרו על פרשת בלעם בכללותה (כך היא מכונה ברוב המקרים בפי חז"ל - פרשת בלעם, או פרשת בלק ובלעם (ירושלמי ברכות פרק א דף ג) - לא פרשת בלק כפי שמה בימינו שאולי ניתן לה משיטת הקריאה בתורה של ימינו שמקורה בבבל). ואף אנו שלחנו בה יד בדברינו [פרשת בלעם](#) בפרשה זו שנה האחרת. הדרשה הקצרה ואולי החשובה מכולן, לגבי פרשת בלעם, היא: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואייוב" (בבא בתרא טו ע"א). ובתוך פרשת בלעם, כתב משה גם את שלושה עשר הפסוקים של פרשת אתונו של בלעם ובתוך פרשה זו אנחנו מבקשים להתמקד במעשיה ודבריה של אתונו של בלעם.

² בכל אלה שאין להם חלק לעולם הבא: שלושה מלכים - ירבעם אחאב ומנשה וארבעה הדיוטות - בלעם, דואג, אחיתופל וגיחזי (סנהדרין צ ע"א, ראש פרק חלק), אין להרבות בדרשות (ראה למשל איך נכונו החכמים שרצו לדרוש בחטאי מנשה, סנהדרין קכ ע"ב, איך בקשו למנות את שלמה וחזרו בהם, שם קד ע"ב, דברינו [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#), הביקורת על ר' עקיבא). חוץ מבלעם, שכל המרבה לדרוש עליו (ולספר בגנותו) הרי זה משובח. ואכן לבד מהגמרא במסכת סנהדרין, בה הדרשות על בלעם נמשכות על פני יותר משלושה עמודים (דף קה ע"א - קו ע"ב), רבו הדרשות על בלעם במדרשים רבים ואף אנו שלחנו ידנו בנושא זה מספר פעמים. ראה דברינו [משל הטבח והשר](#) (בהשוואה של בלעם עם משה) וכן בדברינו [בין אברהם לבלעם](#) בפרשה זו. והפעם נדון באתונו של בלעם ובנס הדיבור שלה. ועדיין ספק אם יצאנו יד חובת ציווי של מר בריה דרבינא לבנו - כמה דמשכחת ביה - דרוש ביה!

³ לפני שנפרש ונתעמק, נסביר. שרי מואב תמהים מדוע אדם מכוונד כבלעם רוכב על חמור ולא על סוס (ראה קהלת ז ז "ראיתי עבדים רוכבים על סוסים" וכן מגילת אסתר "סוס אשר רכב עליו המלך"). (אפשר ששאלה זו משקפת מבט מוטעה של תקופת בית שני, בו רכיבה על חמור נחשבה לפחיתות כבוד - על תקופת בית ראשון בו רכיבה על חמור לא נחשבה לפחיתות כבוד, ראה אברהם החובש את חמורו וכן יוסף השולח חמורים להביא את אביו. ואין אנו בקיאים בסוסים ובחמורים בארצות המקרא). בלעם עונה להם שהוא שילח את הסוס לרעות באחו ולקח במקומו את האתון, שאולי בכלל איננה שלו (רמז לכך שהן האיכו בו לבוא עמהם?). כאן, מתערבת האתון ומתפתח דו שיח בינה ובין בלעם. היא אומרת: "אנכי אתונך". הוא עונה: רק למשאות וטעינה. היא עונה לו: אשר רכבת עלי והוא אומר: רק באקראי וכו', עד שאנו מגיעים לפתיחת הפה האמיתי של האתון אשר מגלה "סוד נורא" שהיה ביניהם.

⁴ מדרש זה "מהדר" במצוותו של מר בריה דרבינא לבנו לדרוש בפרשת בלעם ומשפיל את בלעם עד תום. הוא קוסם ומכשף ששוכב עם בהמות! הוא סתם אדם בזוי. מדוע עושה זאת המדרש? מה הכריח אותו ללכת בדרך זו? אם הוא כ"כ בזוי, למה בכלל המקרא מתעסק איתו? ודא עקא, מה נעשה עם הפסוק: "וידע דעת עליון"? אדם ששוכב עם בהמות, מדבר עם השכינה "בכל שעה שירצה" (ספרי זוטא פרק ז, במדבר רבה יד כ) הכי צד? עד שנענה (אם נענה) על שאלות קשות אלה, ראה פיתוח של גמרא זו במדרש אגדה (נובר) במדבר פרק כב: "ותאמר האתון אל בלעם - אמרו לו השרים של מואב לבלעם כשראו כשרבצה האתון תחתיו: למה אתה רוכב אתון ואי אתה רוכב סוס? אמר להו: ברטיבא שריגא ליה (באחו שלחתי אותו) ולפי שעה לקחתי. אמרה לו: הלא אנכי אתונך, כלומר כי אינך רוכב על סוס אלא עלי! אמר לה בלעם: לטעינא בעלמא את אתונך ולא לרכיבה. אמרה לו: לאו, אלא אשר רכבת עלי. ולא עוד, אלא שאני עושה עמך מעשה רכיבה ביום ומעשה אשה בלילה. לפי שהיה בא על אתונו. ואין הסכן הסכנתי אלא מעשה אשה כמה דתימר ותהי למלך סוכנת (מ"א א ד). ויאמר לא. שלא היה יכול לעמוד על תוכחה". ועל עניין התוכחה עוד נראה בהמשך.

⁵ ומה באמת נעשה עם "וידע דעת עליון" (תואר שאגב בלעם נותן לעצמו! במדבר כד טז, אבל חז"ל לו מתכחשים לו)? לפי מדרש זה, הכוונה שבלעם ידע לכוון ולנצל את הזמן בו הקב"ה כועס. ויש לכך גם אסמכתא בפסוק, בדברי בלעם בפתח דבריו בנאומו הראשון: "מה אקב לא קבה אל ומה אָזַעם לא אָזַעם ה'" (במדבר כג ח). ראה הדרשות על פסוק זה. צמצום "וידע דעת עליון" לעניין "שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה", מופיע במדרשים רבים מלבד הגמרא בסנהדרין שהבאנו (ראה עבודה זרה ד ע"ב, ברכות ז ע"ב ועוד). לעומתם, ראה ספרי דברים פסקא שנו וכן ספרי זוטא במדבר פרק ז שלומדים מהפסוק "וידע דעת עליון" שבלעם, בניגוד למשה, ידע מתי ועל מה הקב"ה עומד לדבר איתו. ועדיין המדרש בסנהדרין שמשפיל כ"כ את בלעם, צריך עיון ופירוש והמאיר עינינו ומשקנו מימינו, יבורך בכל מילי דמיטב.

במדבר רבה פרשה כ סימן יד

"ותרא האתון את מלאך ה' ותרכץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל" - על בזיונו שביזתה אותו.⁶
 "ויפתח ה' את פי האתון" - להודיעו שהפה והלשון ברשותו,⁷ שאם ביקש לקלל אין פיו ברשותו.⁸
 "ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים" - רמזה לו: אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה. "ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי" - אע"פ שמדבר בלשון הקודש, עובד כוכבים לשונו סרוח.⁹
 "לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך" - משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש. בדרך ראה אנקה אחת, התחיל מבקש מקל להורגה. אמרו לו: זו אי אתה יכול ליטול, היאך באת לרפאות בלשונך נשוך נחש?! כך אמרה האתון לבלעם: אני - אין אתה יכול להרגני אלא א"כ חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה בלשונך?! שתק ולא מצא תשובה. התחילו תמהים שרי מואב, שראו נס שלא היה כמוהו מעולם. ויש אומרים: אמר להם: אינה שלי. השיבתו: "הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה". הרי למדת שלא היה זקן, שהאתון גדולה הימנו.¹⁰

"ההסכן הסכנתי לעשות לך כה" - כיון שדברה מתה, שלא יהיו אומרים זו היא שְׂדֵבְרָה ועושים אותה יְרָאָה.¹¹
 דבר אחר: "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה" - חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע, שלא יאמרו: זו היא שסילקה את בלעם. ואם חס הקב"ה על כבוד הרשע, אין צריך לומר על כבוד הצדיק. וכן הוא אומר: "ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה" (ויקרא כ טז) - אם אשה חטאה, בהמה במה חטאה? אלא לפי שבאה לאשה תקלה על ידיה, לפיכך אמר הכתוב: תיהרג.¹²
 דבר אחר, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו: זו היא הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידיה. להודיעך, שחס הקב"ה על כבודן של בריות ויודע צורכם וסתם פי הבהמה. שאילו הייתה מדברת, לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה. שזו הטְפֹשֶׁת שבבהמות וזה חכם שבחכמים - כיון שדברה, לא היה יכול לעמוד בה.¹³

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק כב פסוק לא

⁶ "גנבנו" קטע זה מסיימת המדרש הקודם (ראה בדפוסים), אך לנו נראה שהוא שייך למדרש שלהלן. האתון של בלעם מבזה אותו והוא מתבזה על ידה. אבל מדרש זה איננו הולך בדרך החריפה של המדרש בו פתחנו ונראה שהוא מרכז מאד את "יחסי האתון ובלעם".

⁷ של הקב"ה. שאלה לילדים בשולחן שבת: למי נאמר בפירוש בתורה שהפה שלו הוא ברשות הקב"ה?

⁸ של בלעם.

⁹ "התעללת" הוא לשון סרוחה ומגונה לא רק מצד עצמה, אלא בגלל הקונוטציה עם הביטוי המקביל בפרשת **פילגש בגבעה**: "ויתעללו בה" (שופטים יט כה). כך מסבירים רוב הפרשנים. ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת בלק דף קכז ע"א הוא מזכיר גם את מות שאול בגלגל: "לשון בזיון כמו פן יבואו הערלים והתעללו בי (שמואל א לא)". ואנו נוסיף גם את "שם לה עלילות דברים" (דברים כב יד). קודם מעולל רע במעשיו ואח"כ גם מתעולל ומתגולל שם רע במילותיו. אך יש גם בלשון המקרא: "את אשר התעללתי במצרים" (שמות יב ב) שודאי אין לומר שזו לשון סרוחה. ועכ"פ, האם פתיח זה מסמן שגם מדרש במדבר רבה הולך בדרך המינית של הגמרא בסנהדרין?

¹⁰ את שלושת המשפטים האחרונים ניתן להסביר כך: לשרי מואב שתמהים על הפלא של אתון שמדברת, עונה בלעם שהיא איננה שלו. הוא מתכחש ושולל כל קשר שלו עם התופעה הבלתי מובנת הזו של אתון שמדברת. ואילו היא ממשיכה ועונה לו: הלוא אנכי אתונך וכו'. ממה מפחד בלעם? שיחשדוהו בכשפים? ששרי מואב יאמרו לבלק שבעצם איננו "יודע דעת עליון", ואדרבא, מישוה אחר, חזק יותר, עשה קסם עליו ועל אתונו? ניתן להבין ולהסביר קטע קשה זה במדרש, כפי שהתחלנו (ויש בודאי הסברים טובים יותר), אך יש גם רגליים לדבר שאולי נשמט או "עובד מחדש" כאן הקטע ממסכת סנהדרין. כאילו חסרה כאן השאלה של שרי מואב שם: מדוע אתה רוכב על חמור ולא על סוס? גם הפתיחה של המשפט השני: "ויש אומרים" מרמזת ש"יש אומרים" קודם נשמט. גם תשובת האתון מחזירה אותנו לגמרא בסנהדרין. האם ייתכן שמדרש במדבר רבה מנסה לרכך את הגמרא בסנהדרין? האם מישוה עשה כאן עיבוד?

¹¹ ראה פחדו של יעקב אבינו שהמצרים יעשו ממנו יראה (האלהה, עבודת אלילים, בראשית רבה צו ה). ובירושלמי פאה פרק א הלכה א מסופר על גוי אשקלוני, פרטיכל, שעשה מאביו יראה. אבל יראה מבהמה, כמו שיש באומות מסוימות, מצאנו רק כאן. ועכ"פ, כאן משמע שמותה של האתון היה "בידי שמים" וכדי לחוס על כבודו של בלעם, אבל בהמשך נראה אפשרות אחרת.

¹² ראה מקור במסכת סנהדרין פרק ז משנה ד: "... הבא על הזכור ועל הבהמה ... אם אדם חטא בהמה מה חטאת? אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל. דבר אחר שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוגי על ידה". וכבר דנו בקצרה בנושא זה בדברינו **אם אדם חטא בהמה במה חטאה** בפרשת נח, והשוונו דין זה עם החיה והבהמה שנמחו במבול הגם שלא חטאו. האם אזכור הלכה זו של משכב אדם ובהמה מלמדת שבמדרש שלנו יש בכל זאת רמזים לגמרא בסנהדרין אותה הוא מנסה לרכך?

¹³ בתחילת דבריו, נראה שהפירוש השני, ה"דבר אחר", ממשיך את הפירוש הראשון. ראה המשנה בסנהדרין שהבאנו בהערה 10. אך בהמשך הוא משנה כיוון ומתייחס לא לצורך להרוג בהמה שבני אדם חטאו איתה, אלא לעניין מדוע באמת אין כח דיבור בעלי חיים. מזלנו כבני אדם שבהמות לא מדברות. או שמא הן רואות ושומעות מה אנחנו מדברים ועושים ומספרות האחת לשנייה בשפת החיות? אולי הנס של האתון של בלעם הוא שהפעם היא דברה בשפה שאנחנו מבינים, בשפת בני אדם. אבל ביום יום, בלי נס, מי יודע מה החיות מספרות זו לזו עלינו? בחוש הדיבור ובדרכי התקשורת שלהם.

"ויגל ה' את עיני בלעם" - מכאן שאין רשות לעיני אדם לראות כמו שנותן לבהמות לראות. שבאתון נאמר "ותרא" ובבלעם נאמר "ויגל ה'". ולמה כן? שאילו היה לאדם רשות כדי לראות המלאכים המהלכים בדרך, מיד היה נבעת ויוצא מדעתו. "ויקד וישתחו לאפיו" - כי הכיר בו שהוא מלאך והיה בא להרגו.¹⁴

רמב"ן במדבר פרק כב פסוק כג

"ותרא האתון את מלאך ה' " - מלאכי השם, השכלים הנבדלים, לא יראו לחוש העיניים, כי אינם גוף נתפש במראה, וכאשר יראו לנביאים או לאנשי הרוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת ... אבל שיושגו לעיני הבהמה אי אפשר. על כן תוכל לפרש "ותרא האתון", כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן ... שיאמר על ההשגה לא על הראות. וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור, אמרה לבלעם (פסוק ל) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן ... אבל יתכן, שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף בה הדבור וראתה כאדם, ולא הזכיר בה הכתוב "ויגל השם עיני האתון" כאשר הזכיר באדוניה (פסוק לא), כי הענין כולו באתון נס גדול כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות ואינו נקרא גלוי עינים בלבד. אבל רבותינו (אבות פ"ה מ"ו) לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה.¹⁵

וטעם הנס הזה, להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, להודיעו כי השם פותח פי הנאלמים, וכל שכן שיאלם ברצונו פי המדברים, גם ישים בפייהם דברים לדבר כרצונו כי הכל בידו, ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם, כי מנחש וקוסם היה.¹⁶

במדבר רבה פרשה כ סימן טו

"וַתִּתְּנֵנִי הָאֱתוֹן וַתִּטְּ לִפְנֵי זֶה שְׁלֹשׁ רְגָלִים אוֹלֵי נְטֻתָהּ מִפְּנֵי כִי עָתָה גַם אֶתְּכָה הֶרְגָתִי וְאוֹתָהּ הֶחִייתִי" (במדבר כב לג) - מיכן את למד שהרג את האתון.¹⁷

בראשית רבה פרשה צג

אבא כהן ברדלא אמר: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה! בלעם, חכם של העובדי כוכבים, לא יכול לעמוד בתוכחתה של אתונו, זהו שכתוב: "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא". יוסף קטנן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, זהו שכתוב: "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו". לכשיבוא

¹⁴ לא רק בכח הדיבור עולות הבהמות על בני האדם (אילו רק ניתן להן), גם בראייה, בפרט ראייה של מזיקים, הן עולות עלינו. ראה פירוש רש"י, במדבר כב כג שהביא מדרש אגדה זה: "ותרא האתון - והוא לא ראה, שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם, שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין". בפירוש רמב"ן, שנראה להלן, הוא מתחבט מדוע מודגש רק הנס של דיבור האתון ולא של ראייתה. ולפי דברי המדרש ורש"י, הבהמות תמיד רואות מזיקים (ומלאכים?) במקום שבני אדם לא רואים ובאמת הנס העיקרי היה נס הדיבור.

¹⁵ רמב"ן מסכים בשורה התחונה לדברי רש"י והמדרש שעיקר הנס היה הדיבור ולא הראייה, אבל לא משום שבהמות רואות (מזיקים) כל הזמן ואין בכך חידוש. ובודאי שאין הבהמות רואות מלאכים, שהם "שכלים נבדלים", כמו שהנביאים ואנשי הקודש ראו אותם, נכון יותר השיגו בשכלם. בהמות רואות, אומר הרמב"ן באיזה חוש שאינו בדיוק ראייה אלא יותר עניין של הרגשה, בפרט במשהו שמפחיד אותן או גורם להן לחרדה גדולה "כאילו באים לשוחטה". אבל הרמב"ן מוכן לקבל שמרגע שקרה נס הדיבור, שהוא העיקר, קרה גם משהו נסי בחוש הראייה של אתונו של בלעם "וראתה כאדם", או לפחות הבינה כעת טוב יותר מה ראתה קודם, לפני שנפתח פיה. אבל גם נס ראייה זה הוא משני לנס פתיחת הפה שהוא העיקר ואליו חותר הרמב"ן בפירושו, כפי שהוא ממשיך ואומר.

¹⁶ לנס הדיבור של האתון (ראה שוב: "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ... פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר וכו'"), מסכת אבות פרק ה משנה ו, יש מטרה מוסרית ומעשית כאחד, ללמד את בלעם "מי שם פה לאדם" ולהזהירו! (ראה איך הוא משתמש מפסוקים שנאמרו לגבי משה ויוצר בכך עוד קו דימיון, ישר והפוך, בין משה שהיה כבד פה לבלעם שהיה נואם בחסד עליון). ראה איך בפירוש הרמב"ן שבידינו, יש "חור" בפסוקים כד-ל אותם אין הוא טורח כלל לפרש. הרמב"ן כאילו מתעלם משלוש פעמים שכתוב שם "ותרא האתון" ומכל הדו-שיח של האתון עם בלעם. מה שמעניין אותו הוא העימות והדו-שיח של בלעם עם המלאך, לא עם האתון! מה שחשוב הם דברי המוסר והלקח שבלעם צריך לקחת איתו מכל הסיפור הזה לקראת משימתו בהרי מואב. ועדיין, שתיקת הרמב"ן בפסוקים כד-ל אומרת דרשני, אם לא שפשוט חלו כאן ידי מעתיקים ועורכים ואבד לנו פירושו ודעתו באשר לדו-שיח שבין האתון לבלעם.

¹⁷ מדברי המלאך לבלעם כשנגלה לפניו: "כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החיית", אתה למד, אומר המדרש, שכאשר המלאך דיבר עם בלעם האתון, היא כבר לא הייתה בחיים. לא בידי שמים נהרגה האתון (מדרש במדבר רבה לעיל), אלא בידי בלעם בעליה אשר היכה אותה עד מוות, כאשר ביזתה אותו וגילתה את סודותיו. הסוד שאינו אלא קוסם פשוט או הסוד הנורא יותר של הגמרא בסנהדרין. אם יורשה לנו לחבר מדרשים (אפילו סותרים), דברי האתון במדרש במדבר רבה (והתנחומא): "אני - אין אתה יכול להרגני אלא א"כ חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה בלשונך?!", בין אם נאמרו בין אם נקרו בראשו של בלעם מעצמו, לאחר שהרג אותה במו ידו, אולי תרמו גם הם לכך שהבין שאין בכוחו באמת לקלל. בעימות עם הטפשה שבבהמות נזקק לחרב, אז היכן כוחו בפיו? ושירי מואב שעומדים מהצד ורואים כיצד מתנהג הקוסם הגדול, מה הם חושבים? מה הם ידווחו לבלק?

הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר: "אוכיחך ואערכה לעיניך" (תהלים נ) - על אחת כמה וכמה.¹⁸

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: פרשת בלעם בכלל, אתונו של בלעם ודיבורה המסתורי בפרט, הוא מהנושאים הנדרשים ארוכות בספרות הסוד והקבלה. ראה למשל, פירוש הזוהר בפרשת בלק דף רא ע"א שמקשר את העניין עם חמורו המופלא של פנחס בן יאיר שלא סתם נהק כשהיה רעב ולא אכל, אלא אמר שירה ודברים של טעם: "חברייא אי תימרון דחמרא לא הוה ארחיה בכך מיומא דאברי עלמא, פוקו וחמו אתון דבלעם חייבא דנצחת לרבונה בכלא. חמריה דרבי פנחס בן יאיר על אחת כמה וכמה". (וגם הפרות שאמרו שירה כשנשאו את ארון הברית משדה פלשתים דברו ושרו). כדוגמא נוספת, ראה פירוש ריקאנטי לתורה (שהולך בד"כ בתורת הסוד) שמות פרק כ פסוק ב: "וכן אמרו רבותינו ז"ל במדרש רות [זוהר חדש ע"ח ע"ג] אלהים אחרים דא חמור ואתון, כוונו לחמורו של אברהם ואתונו של בלעם ... והם אלהי כסף ואלהי זהב שמזהיר עליהם בפסוק [להלן כ']". ואנו, די לנו במדרשים המופלאים ובדל"ת של הפרדס.

¹⁸ על תוכחת יוסף כבר עמדנו מספר פעמים בדברינו [בפרשת ויגש](#). ובאמת, פליאת המדרש איננה פליאה שהרי "יוסף קטנן של שבטים", היה כעת משנה למלך מצרים. אז מה הפלא שאחיו "הגדולים" נבעתו מפניו? וכן בלעם אשר נבעת מפני אתונו, שהרי לא בכל יום אתון מדברת בשפת בני אדם. ואע"פ כן, רואה המדרש בשתי תוכחות אלה "קל וחומר" ליום הדין. עוד על תוכחת האתון ראה סוף מדרש במדבר רבה פרשה כ סימן יד שהבאנו לעיל וכן פתרון תורה פרשת וירא בלק עמוד 197: "אמר לו: הרי בהמה חרשת לפניך ופתחתיה, אם יכול אתה לעמוד בתוכחתה, אף בני אתה מקלל".